

1927 NÜFUS SAYIMINA GÖRE CEBELİBEREKET VİLAYETİNİN DEMOGRAFİK YAPISI

Erdem ÇANAK

Öz

Türkiye Cumhuriyeti, uzun süren bir bağımsızlık mücadelesinden sonra kurulmuştur. Bu esnada binlerce vatandaşını kaybetmiş, bir o kadarı da sakat kalmıştır. Bunun yanı sıra yeni yetişen nesil de birçok şeyden mahrum olarak yetişmiştir. Bu nedenle Cumhuriyet idaresi, geleceğe dair sağlıklı politikalar oluşturabilmek için ülkenin temel zenginlik kaynağı olan nüfusun sayısı ve niteliğini öğrenmek için sayım yapılmasını öngörmüştür. Bu doğrultuda öncelikle 3 Mayıs 1926 tarihinde İstatistik Umum Müdürlüğü kurulmuştur. İstatistik Umum Müdürlüğü'nün kurulmasıyla birlikte de nüfus sayımına yönelik çalışmalara başlanmıştır. Ancak nüfus sayımı yapılmadan önce Sivas, Ankara, Mersin, Tekirdağ ve Ödemiş'te tecrübe sayımları yapılmıştır. Bu sayımların sorunsuz bir şekilde sonuçlandırılması üzerine de 28 Ekim 1927 tarihinde Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımı gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, dönemin vilâyetlerinden birisi olan ve 1933 yılında kaza statüsüne düşürülen Cebelibereket vilâyetinin demografik yapısı ele alınmıştır. Bu bağlamda vilâyet nüfusu; yoğunluk, yaş, medenî hâl, meslek, okur-yazarlık, inanç, sakatlık, ana dil ve doğum yeri itibarıyla incelenmiştir. Bu inceleme neticesinde vilâyet nüfusunun, Osmanlı'nın son döneminden Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar olan süreçte yaşanan savaşların neden olduğu izleri taşıdığı görülmektedir.

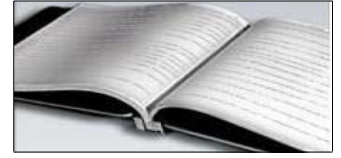
Sayım sonucuna göre vilâyetin nüfusu 107.694 olarak tespit edilmiştir. Bu nüfusun yaklaşık olarak % 26.7'si 0-6 yaş aralığındadır. Yani İstiklâl Harbi'nin son günleri ile savaş sonrasında dünyaya gelmiştir. Buna bağlı olarak nüfusun yaklaşık olarak % 52.6'sı bekarlardan oluşmuştur. Genel olarak eğitimsiz ve belirli bir meslekten yoksun olan bu nüfusun büyük kısmı tarım sektöründe çalışmakta ve % 94'ü okuma-yazma bilmemektedir. Bunun yanı sıra vilâyet sınırları dâhilinde savaşlardan kaynaklanan ciddi bir sakat nüfus ile ekseriyetini kadınların oluşturduğu önemli bir dul nüfus yaşamaktadır. Vilâyet genelindeki gayrimüslim miktarı ise 47'dir. Ancak ana dil beyanı esas alınacak olunursa bu sayının çok daha fazla olması gerektiği anlaşılmaktadır. Nüfusun genel olarak ana dili ise Türkçedir. Türkçeyi ise Kürtçe ile vilâyetin coğrafi konumunun etkisiyle Arapça takip etmektedir. Doğum yeri olarak bakıldığında ise bilhassa Bulgaristan, Yunanistan gibi Balkan ülkeleri ile Rusya'dan gelen önemli bir göçmen nüfusu olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cebelibereket, Osmaniye, Nüfus, 1927 Nüfus Sayımı.

DEMOGRAPHICS OF THE PROVINCE OF CEBELİBEREKET ACCORDING TO 1927 POPULATION CENSUS

Abstract

The Republic of Turkey, has been established after a long time struggle for independence. In the meantime, thousands of citizens have lost their lives or became disabled. In addition new generations had grown up deprived of many things. Therefore Republican administration want to conduct census for develop sound policies for the future and learn about the quality and number of the population which is the main source of wealth of the country. In this direction, firstly The Statistics Department has been established in May 3, 1926. Work on the census was begun with the foundation of the Statistics Department. But first, experience counts were made in Sivas, Ankara, Mersin, Tekirdağ and Ödemiş. The first census of the history of Republic was carried out with accomplishing these counts in October 28, 1927. In this study, demographic structure of Cebelitarik, whose status was changed to district from province in 1933, was discussed. In this context, the population of the province was examined in terms of density, age, marital status, occupation, literacy, religion, disability, mother tongue, place of birth. As a result of this examination that was seen that the province's population carrying on many similarities with other districts because of wars which caused problems in the

period that between Late Ottoman Period and establishment of the Republic of Turkey. So, they were born in last days of Independence War and after the war.

According to the province's population census results, population were determined as 107.694. Approximately 26.7 % of the population is between the ages of 0-6. Accordingly, approximately 52.6 % of the population is single. In general, the majority of the population which was uneducated and unemployed was working in the agricultural sector and 94 % of them were illiterate. There was living a significant population consisting of widows and disabled due to war. The number of non-Muslim in the province is 47. However, if the native language statement taken as a basis, this number will increase further. In general, the native language of the population is Turkish. Turkish is followed by Kurdish and also Arabic because of the impact of province's geographical location. According to the birthplace, it seems that there is an important immigrant population come from Russia and the Balkan countries such as Bulgaria and Greece.

Keywords: Cebelibereket, Osmaniye, Population, Census of Population 1927.

1. GİRİŞ

Çukurova bölgesi¹, verimli toprakları ve jeopolitik konumundan dolayı tarih boyunca birçok devletin hâkim olmak istediği bir yer olmuştur.² Bölgenin son hâkimi olan Türkler ise 8. yüzyıldan itibaren bölgeye yerleşmeye başlamışlardır (Darkot, 1965: 128; Tuğlacı, 1985: 5; Arık, 1943: 13-14). Fakat bölgedeki Ermeniler ile Haçlı Seferlerinin neden olduğu karışıklıktan dolayı hâkimiyetlerini tesis etmeleri uzun zaman almıştır. Hatta bölge, bir süre sonra da Memlûkluların akınlarına sahne olmuştur. Bu akınlara kalabalık Türkmen topluluklarının katılmış olması ise bölge tarihi açısından olduğu kadar Türk tarihi açısından da birtakım olumlu sonuçlar doğurmuştur. Nitekim 1337 yılında gerçekleştirilen sefer sonrasında yapılan antlaşma ile Ermenilerden alınan topraklar Türkmenlere emirlik olarak verilmeye başlanmıştır. Hatta Memlûklar, kontrolleri altına aldıkları Çukurova bölgesinin idaresini de kendilerine tâbi olan Üç-Ok Türkmenlerinden Ramazan Bey'e vermişlerdir (Kanat, 2000: 94). Uzun süre Memlûklar adına Ramazanoğulları tarafından yönetilen bölge, Mısır seferine çıkan Yavuz Sultan Selim'in 1517 yılında Memlûklu Devletine son vermesiyle birlikte Osmanlı toprağı haline gelmiş, ancak 1608 yılına kadar Osmanlı Devleti adına Ramazanoğulları tarafından yönetilmeye devam etmiştir.

Osmanlı idari sistemi içerisinde uzun bir süre Halep eyaletine bağlı olarak idare olunan bölge, 1833-1840 yılları arasında Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa tarafından yönetilmiştir. 1840 yılında tekrar Osmanlı toprağı haline gelmiş, ancak bölgedeki yerel aşiretlerin başlarına buyruk hareket etmesinden dolayı uzun bir süre karışıklık içerisinde kalmıştır (Sümer, 1987: 9-12). Bunun üzerine aşiretleri kontrol altına alarak merkezi otoriteyi yeniden tesis etmesi amacıyla Fırka-i İslâhiye adında bir ordu oluşturularak bölgeye gönderilmiştir. Aşiretlerin kontrol altına alınarak iskâna tâbi tutulmasıyla birlikte bölge, idari açıdan yeniden düzenlenmiştir. Bu esnada aşiretlerin yerleştirdiği yerlerden birisi olan Hacıosmanlı köyü merkez olmak üzere Osmaniye adıyla yeni bir kaza da kurulmuştur (Karaboran, 1995: 643).³ Bir süre Halep'e bağlı Payas sancağına tâbi olan Osmaniye, Adana

¹ Çukurova ifadesi; Adana, Mersin, Cebelibereket (Osmaniye) ile Antakya'nın bir kısmını içine alan coğrafi alan için kullanılmaktadır (Yılmaz, 1941-1942: 50-53).

² Bölge tarihi süreç içerisinde Luvi, Arzava, Kızvatna Krallıkları, Hititler, Kue Krallığı, Asurlular, Kilikya Krallığı, Persler, Makedonya Krallığı, Selefoslar, Romalılar ve Bizans'ın hâkimiyetine girmiştir (Uluğ, 1948: 150; Darkot, 1965: 127).

³ Yılmaz Kurt'a göre bugünkü Osmaniye, tarihi Kinik kasabasının XVII. yüzyılda dağılarak ortadan kalkmasından sonra 1865 yılında Fırka-i İslâhiye hareketi sırasında yeniden kurulmuştur. Bu nedenle Yılmaz Kurt, Osmaniye'nin tarihini 1865

vilâyetinin kurulması üzerine Payas ile birlikte buraya bağlanmıştır. 1878 yılında ise sancak merkezi Yarpuz olarak değiştirilmiştir. Müteakiben Yarpuz, yeni bir idari birim olarak ortaya çıkan Cebelibereket sancağının merkezi haline getirilmiştir. II. Meşrutiyet döneminde ise sancak merkezi Yarpuz'dan Osmaniye'ye nakledilmiş ve bu durum Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar devam etmiştir. 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu ile sancakların vilâyete dönüştürülmesi üzerine Cebelibereket sancağı da vilâyet olmuştur. Ancak sancak-liva sistemi 1924 Anayasası yürürlüğe girene kadar fiilen devam etmiştir (Baykara, 1988: 140-142).

1924 Anayasası'nda Türkiye'nin yeni idari yapısı; *“Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet nokta-i nazarından vilâyetlere, vilâyetler kazalara, kazalar nahiyelere münkasemdir ve nahiyeler de kasaba ve köylerden terekküp eder”* şeklinde dile getirilmiştir. Bu madde uyarınca Cebelibereket sancağı da Bağçe, Dört Yol, Hassa, İslahiye ve Ceyhan kazalarından müteşekkil bir vilâyet haline gelmiştir (Baykara, 1988: 140-142). Ancak 20 Mayıs 1933 tarih ve 2197 sayılı *“Bazı Vilâyetlerin İlgası ve Bazılarının Birleştirilmesi Hakkındaki Kanun”* ile Cebelibereket vilâyeti ilga edilmiş, vilâyete bağlı Osmaniye, Bahçe, Ceyhan ve Dört Yol kazaları Adana'ya, İslahiye kazası ise Gaziantep'e bağlanmıştır (Resmî Gazete, S.2411 (27 Mayıs 1933)).⁴ Uzun yıllar kaza statüsünde Adana'ya bağlı olan Osmaniye, 24 Kasım 1996 tarih ve 4200 sayılı kanun ile tekrar il haline getirilmiştir (Resmî Gazete, S.22801 (28 Ekim 1996)).

2. 1927 NÜFUS SAYIMI VE CEBELİBEREKET VİLÂYETİNİN NÜFUS ÖZELLİKLERİ

Cumhuriyet tarihinin ilk nüfus sayımı 28 Ekim 1927 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Sayımının gerçekleştirildiği tarih göz önünde alındığında ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra önceliğin rejimle alakalı inkılâplara verildiği görülmektedir. İnkılâpların gerçekleştirilmesini müteakiben de geleceğe yönelik sağlıklı politikalar oluşturulabilmesi için ülkenin mevcut insan kaynağı öğrenilmek istenmiştir. Bunun üzerine 3 Mayıs 1926 tarihinde İstatistik Umum Müdürlüğü kurulmuştur (Tamer-Bozbeyoğlu, 2004: 74). İstatistik Umum Müdürlüğü'nün kurulmasıyla birlikte de nüfus sayımına yönelik çalışmalara başlanmıştır. Bu doğrultuda öncelikle 29 Mayıs 1926 tarih ve 861 sayılı *“Müddeti Zarfında Nüfus Kütüğüne Yazdırılmayan Doğum, Ölüm, Evlenme veya Boşanma Vakalarıyla Mektup Kimselerin Cezadan Afları Hakkında Kanun”* çıkarılmıştır. Bu kanun ile nüfus kütüklerine yazılmamış kişilerden nüfus dairelerine müracaat ederek kayıtlarını yaptıracak olanların bu işlem için alınacak cezalardan muaf tutulacağı hükmü getirilmiştir (Resmî Gazete, S.402 (19 Haziran 1926)). Müteakiben meclise, *“Umumi Tahrir-i Nüfus İcrası Hakkında 1/954 Numaralı Kanun Layihası ve Dâhiliye, Adliye ve Muvazene-i Maliye Encümenleri Mazbataları”* adlı kanun teklifi sunulmuştur. Teklifte bir devletin en önemli zenginliğinin halkı olduğu, ahalinin gerçek sayısının ve özelliklerinin bilinmesinin modern devletin gereği olduğu ve özellikle savaş ve mübadele gibi gelişmelerden sonra umumi nüfus sayımı yapılmasının zaruri olduğu belirtilmiştir. 2 Haziran günü gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde ise dokuz maddeden müteşekkil 893 sayılı *“Umumi Tahrir-i Nüfus İcrası Hakkında Kanun”* kabul edilmiştir (Resmî Gazete, S.428 (4 Ağustos 1926)).

yılından başlatmanın doğru olmadığını ve Osmaniye'nin ilk adının Kınık kasabası olduğu, Kınık kasabasının da 1490-1500 yıllarında Türkler tarafından kurulduğunu belirtmiştir (Kurt, 1995: 14).

⁴ Böyle bir değişikliği neden ihtiyaç duyulduğu ise TBMM'deki görüşmeler sırasında umumi gelirinin düşüklüğü ve gelişme kabiliyetinin bulunmaması olarak dile getirilmiştir (TBMMZC, 4. Devre, 2. İctima, Cilt 15, s.196).

Kanunun birinci maddesinde sayımın 1927 yılında yapılacağı belirtilmiş, ikinci maddesinde ise umumi sayımdan önce bazı yerlerde tecrübe sayımlarının yapılması öngörülmüştür. Bu doğrultuda Sivas, Ankara, Mersin, Tekirdağ ve Ödemiş'te tecrübe nüfus sayımları yapılmıştır.⁵ Bu sayımların başarılı bir şekilde sonuçlandırılması üzerine de 28 Ekim 1927 tarihinde Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımı gerçekleştirilmiştir. Bu nüfus sayımına göre Türkiye'nin nüfusu 6.563.879'u erkek, 7.084.391'i kadın olmak üzere 13.648.270 olarak tespit edilmiştir (BİUM, 1929: XVII).

2.1. Kazalara Göre Nüfus

1927 nüfus sayımı sonuçlarına göre Cebelibereket vilâyetinin nüfusu 55.467'si erkek, 52.227'si kadın olmak üzere 107.694 olarak tespit edilmiştir (BİUM, 1929: V). Nüfusun kazalara göre dağılımı ise şu şekilde olmuştur:

Nüfusun Kazalara Göre Dağılımı

Kazalar	Nüfus			Km ² 'ye Düşen Nüfus	Ortalama Nüfus Yoğunluğu
	Erkek	Kadın	Toplam		
Ceyhan	20.052	18.431	38.483	1.785	21.5
Islahiye	9.549	8.824	18.373	1.650	11.1
Cebelibereket	9.225	9.057	18.282	850	21.5
Dört Yol	8.970	8.052	17.022	835	20.3
Bahçe	7.671	7.863	15.534	1.060	14.6
Toplam	55.467	52.227	107.694	-----	17.4

(Kaynak: BİUM, 1927 Umumi Nüfus Tahriri, C.I, s.V)

Tabloya göre vilâyet nüfusunun % 51.5'i erkeklerden, % 48.5'i kadınlardan meydana gelmiştir. Türkiye geneline bakıldığında ise nüfusun % 48'i erkeklerden, % 52'si kadınlardan oluşmuştur. Bu verilere göre Cebelibereket'te erkek, Türkiye genelinde ise kadın nüfusun daha fazla olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde kadın nüfusun fazla olması ise büyük ölçüde Osmanlı'nın son döneminde başlayan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar devam eden savaşlar esnasında erkek nüfusunda meydana gelen kayıplardan kaynaklanmıştır. Bu yönüyle Cebelibereket, Türkiye genelinin zıttı bir görüntü sergilemiştir. Bununla birlikte kazalara bakıldığında Bahçe hariç diğer bütün kazalarda erkek nüfusu fazladır.

Nüfusun kazalara göre dağılımında ise Ceyhan, Islahiye, Cebelibereket, Dört Yol ve Bahçe şeklinde bir sıralama söz konusudur. Bu veriden nüfusun dağılımında arazi yapısının önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Ceyhan, kazalar arasında sahip olduğu düz arazisi yapısıyla, Bahçe ise engebeli arazi yapısıyla dikkat çekmektedir. Nitekim Ceyhan'ın nüfusunun kendisinden sonra en fazla nüfusa sahip olan Islahiye'nin nüfusunun iki katından daha fazla olması da bu durumun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, Ceyhan'ın Adana şehir merkezine en yakın kaza olmasının yanı sıra Osmanlı'nın son döneminden itibaren en fazla göçmen iskân edilen kaza olması da nüfusunun olumlu yönde etkilemiştir (Bayraktar, 2008: 45-72; Ahmet Şerif, 1999: 130; Saydam, 1997: 125, 127, 131;

⁵ Tecrübe sayımları 1 Kânunuevvel 1926 tarihinde Sivas, 14 Kânunusani 1927 tarihinde Ankara, 29 Şubat 1927 tarihinde Mersin, 12 Nisan 1927 tarihinde Tekirdağ ve 22 Nisan 1927 tarihinde de Ödemiş'te yapılmıştır (BİUM, 1929: 3).

Kara, 1989: 117-118). Bu durum km²'ye düşen nüfus ile ortalama nüfus yoğunluğunu da etkilemiştir. Nitekim km²'ye düşen nüfus miktarına bakıldığında en fazla nüfus Ceyhan, en az nüfus ise Dört Yol'dadır. Nüfus yoğunluğu açısından en kalabalık kaza ise aynı orana sahip olan Ceyhan ile Cebelibereket olurken, en sakin kaza ise İslahiye olmuştur. Vilâyetin nüfus yoğunluğuna bakıldığında ise Türkiye ortalamasının bir miktar altında olduğu görülmektedir.

2.2. Yaş Grupları İtibariyle Nüfus

1927 yılı nüfus sayımı sonuçları içerdiği bilgiler açısından Osmanlı döneminde yapılmış olan nüfus sayımlarından birçok açıdan farklılık arz etmektedir. Bu farklılıklardan birisi de nüfusun yaş gruplarına göre dağılımına dair vermiş olduğu bilgidir. Bu bilgiden istifade edilerek yerleşim yerlerinin nüfus yapısı ile ihtiyaçlarına yönelik fikir sahibi olmak da mümkündür. Bu doğrultuda ülke kaynaklarının yerinde kullanılması sağlanarak kamu kaynaklarının israfı da önlenebilecektir. 1927 sayımına göre Cebelibereket nüfusunun yaş gruplarına göre dağılımı ise şu şekildedir:

Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam
0-1	3.522	2.208	5.730
1-2	5.365	4.162	9.527
3-6	7.056	6.456	13.512
7-12	6.879	5.119	11.998
13-19	7.743	7.280	15.023
20-45	18.812	21.129	39.941
46-60	4.251	4.231	8.482
61-70	1.293	1.110	2.403
71+	496	492	988
Meçhul	50	40	90

(Kaynak: BİUM, 1927 Umumi Nüfus Tahriri, C.I, s.XXIII)

Tablodan Cebelibereket nüfusunun önemli bir kısmının 20-45 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Ancak bu yaş grubunu kapsayan 25 yıllık süre göz önüne alındığında yıl başına düşen ortalama nüfus diğer yıllar kadar dikkat çekmemektedir. Bu noktada bilhassa 0-6 yaş arasındaki nüfus dikkat çekici veriler içermektedir. Nitekim bu yaş grubunda her yıla düşen ortalama nüfus, 20-45 yaş aralığının yaklaşık olarak üç katına yakın bir değere tekabül etmektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında ise İstiklâl Harbi'nin sona ermesinin önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim sayım yılı dikkate alındığında bu yaş grubundaki çocukların harpten sonra dünyaya geldiği görülmektedir. Bu bağlamda, harbin sona ermesi üzerine cephedeki erkeklerin evine dönmesi ile yaşamın normalleşmesinden dolayı evlilik çağı gelmiş bireylerin evlenerek çocuk sahibi olmasının bu yaş grubundaki birey sayısındaki artışta etkili olduğu söylenebilir.

2.3. Medenî Hâl İtibariyle Nüfus

Toplumların devamını sağlayan en önemli unsur şüphesiz ki evlilik müessesesidir. Bu müessesenin teşekkülü neticesinde ortaya çıkan aile ise toplumun çekirdeği olarak ifade edilmektedir. Bu yönüyle aile, toplumların devamını sağlamanın yanı sıra dünyaya gelen

bireylerin sağlıklı bir şekilde yetişmesini de mümkün kılmaktadır. Bu açıdan insanların medenî durumu, toplumların geleceği üzerinde etkili olan önemli unsurlardan birisi olmuştur. Bundan dolayı 1927 nüfus sayımında insanların medenî durumu da ortaya konulmuştur. Sayım sonuçlarına göre Cebelibereket nüfusunun medenî hâllere göre dağılımı ise şu şekilde tespit olunmuştur:

Nüfusun Medenî Hâllere Göre Dağılımı

	Bekâr	Evli	Dul	Boşanmış	Meçhul	Toplam Nüfus
Erkek	32.853	21.506	951	151	6	55.467
Kadın	23.814	22.480	5.666	265	2	52.227
Toplam	56.667	43.986	6.617	416	8	107.694

(Kaynak: BİUM, 1927 Umumi Nüfus Tahriri, C.I, s.XXIII)

Tablodan Cebelibereket vilâyeti sınırları dâhilinde yaşayan bireylerin ekseriyetinin bekâr olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda vilâyetin genç bir nüfusa sahip olduğu ve bu kategoride yer alan bireylerin büyük kısmının henüz evlilik çağına gelmediği söylenebilir. Nitekim yukarıda yer alan ve nüfusun yaş grubunu göre dağılımını gösterir tablo da bunu teyit etmektedir.

Tablodaki en dikkat çekici detaylardan birisi de dul kişi sayısıdır. Nitekim tablodan vilâyet genelinde 951 dul erkeğe karşın 5.666 dul kadın olduğu görülmektedir. Bu noktada bilhassa dul kadın sayısındaki fazlalık dikkat çekmektedir. Ancak bu veri, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklâl Harbi göz önüne alındığında daha sağlıklı değerlendirilecektir. Çünkü uzun bir süre devam etmiş olan bu savaşlara katılan erkeklerin önemli bir kısmı hayatını kaybetmiştir. Bundan dolayı geride bıraktıkları eşleri dul kalmıştır ki dul kadın sayısının erkek sayısından fazla olması da bunu doğrulamaktadır.

Boşanmış kişi sayısına bakıldığında ise vilâyet nüfusuna oranla düşük olduğu söylenebilir. Bunda şüphesiz dönemin sosyal ve kültürel şartları büyük ölçüde belirleyici olmuştur. Bununla birlikte boşanmış kadın-erkek sayısına bakıldığında kadın sayısının daha fazla olduğu görülmektedir. Bu veriden boşanmış erkeklerin bir kısmının yeniden evlendiği anlaşılmaktadır. Buna karşın kadınlar içerisinde yeniden evlenenler var ise de erkeklere göre daha az olduğu söylenebilir. Tablodaki dikkat çeken ayrıntılardan birisi de evli kadın-erkek sayısındaki farklılıktır. Bu veriden vilâyet genelindeki erkeklerin bir kısmının birden fazla kadınla evli olduğu sonucu çıkarılabilir.

2.4. İktisadi Faaliyet Dalları İtibariyle Nüfus

Bireylerin mesleğine bakılarak bir bölgenin iktisadi, sosyal, kültürel ve ticari durumu ile gelişmişlik düzeyi hakkında fikir sahibi olmak mümkündür. Bu bağlamda Cumhuriyet'in ilk yıllarında şehirlerin, bölgelerin ve ülkenin iktisadi profilinin ve ekonomik gelişmişliğinin ortaya konulabilmesi için 1927 nüfus sayımında bireylerin mesleklerine de yer verilmiştir. Bu verilere göre Cebelibereket nüfusunun mesleklere göre dağılımı şu şekilde olmuştur:

Nüfusun Mesleklere Göre Dağılımı

Meslekler	Erkek	Kadın	Toplam
Zirai	21.359	3.481	24.840
Sınai	1.446	165	1.611

Ticari	1.596	15	1.611
Serbest	351	27	378
Memur	494	4	493
Hâkim	34	4	35
Ordu	1.255	-----	1.255
PTT	176	-----	176
Muhtelif	730	314	1.044
Meslekler Toplamı	27.441	4.007	31.448
Mesleği Meçhul	28.026	48.220	76.246

(Kaynak: BİUM, 1927 Umumî Nüfus Tahriri, C.I, s.XXXVII)

Tablodan Cebelberek vilâyetinde çalışan nüfusun ekseriyetinin zirai faaliyetlerle hayatını idame ettirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu sektörde çalışanlar vilâyet nüfusunun yaklaşık olarak dörtte biri ile çalışan kesimin % 79'unu oluşturmaktadır. Zirai kesimi sınaî ve ticari kesim takip etmektedir. Ancak şehrin genel iktisadi durumu göz önüne alındığında bunların da tarıma dayalı faaliyet gösteren müesseseler olduğu söylenebilir. Nitekim bölgede önemli maden yatağı vs. gibi alternatif iktisadi faaliyetlerin olmaması da bu düşüncüyü desteklemektedir. Çalışan kesimin geri kalanını ise memurlar oluşturmaktadır.

Vilâyet nüfusunun yaklaşık olarak üçte ikisini mesleksiz veya mesleği meçhul kesim meydana getirmektedir. Bunların çoğunluğunu ise henüz çalışma çağına gelmemiş bireyler oluşturmaktadır ki nüfusun yaş gruplarına göre dağılımına dair tabloya bakıldığında da bu durum açıkça görülmektedir.

Çalışan nüfusun kadın-erkek olarak dağılımına bakıldığında ise çalışan erkeklerin % 78'i, kadınların ise % 87'si tarım sektöründe çalışmaktadır. Bununla birlikte çalışan kadınlar arasında en çok dikkat çekenler yargı mensupları olmuştur. Buna karşın askeriye ve PTT kadınlar tarafından tercih edilmemiştir. Bu iki mesleğin çalışma şartları göz önüne alındığında kadınların bu meslekleri tercih etmemesinin anlaşılır bir durum olduğu söylenebilir. Genel olarak bakıldığında ise kadınların yaklaşık olarak % 8'i çalışma hayatı içerisinde yer almıştır. Bu veri, modern toplumlar açısından çok düşük bir orana tekabül etmekle birlikte Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal eden sosyal ve toplumsal yapı göz önüne alındığında küçümsenmeyecek bir oranı ifade etmektedir. Nitekim kadınlar, Cumhuriyet'in kendilerine sağladığı kazanımlar sayesinde ilerleyen süreçte çalışma hayatının içerisinde daha fazla yer almaya başlamışlardır.

2.5. Okur-Yazarlık İtibariyle Nüfus

Bir şehrin, bölgenin veya ülkenin gelişme potansiyeli hakkında fikir veren en önemli hususlardan birisi de sahip olduğu eğitimli nüfustur. Bu bağlamda okur-yazar oranı, aynı zamanda nüfusun niteliğini de gösteren önemli bir göstergedir. Ancak Osmanlı'nın son döneminde başlayan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla neticelenen savaşımlardan dolayı eğitim-öğretim faaliyeti uzun bir süre düzenli bir şekilde sürdürülemediği. Bu nedenle Türkiye, büyük ölçüde eğitimli bir nüfustan yoksun olarak kurulmuştur. Ülkenin geleceğini ve sorunlarının çözümünü eğitimde gören Mustafa Kemal Atatürk ise İstiklâl Harbi'nin bütün şiddetiyle devam ettiği 15 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da bir eğitim kongresinin

toplanmasını sağlayarak eğitime verdiği önemi göstermiştir (Akyüz, 1999: 279-280). Fakat bütün gayretlere rağmen Cumhuriyet'in ilk yıllarında okur-yazar oranında ciddi bir artış sağlanamamıştır. Nüfusun bu özelliğinin tespiti amacıyla da 1927 nüfus sayımında bireylerin okur-yazarlık durumuna yer verilmiştir. Buna göre Cebelibereket nüfusunun okur-yazarlık durumu şu şekilde olmuştur:

Nüfusun Okur-Yazarlık Durumu

	Okuma Bilen	Okuma Bilmeyen
Erkek	5.755	49.712
Kadın	666	51.561
Toplam	6.421	101.273

(Kaynak: BİUM, 1927 Umumi Nüfus Tahriri, C.I, s.XXXVII)

Okur-yazarlığa dair bu bilgiler istatistiki verilerde “okumak bilen ve bilmeyen” şeklinde yer almıştır. Dolayısıyla okuma bilenlerin yazmayı bildiğine dair herhangi bir bilgi yoktur. Bununla birlikte tablodan nüfusun yaklaşık olarak % 6’sının okuma bildiği anlaşılmaktadır. Okuma bilenler arasında ise erkeklerin ciddi bir ağırlığının olduğu görülmektedir. Bu verilerden hareketle nüfusun genel olarak eğitimsiz olduğu söylenebilir. Bu nedenle Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren okur-yazar oranının artırılmasına çalışılmış, ancak beklenen başarı sağlanamamıştır. Bunun üzerine siyasal nedenlerin de etkisiyle Arap alfabesine göre daha kolay öğrenildiği ifade edilen Latin Alfabesine geçilmiştir. Müteakiben de okur-yazar oranının artırılması amacıyla büyük bir eğitim seferberliğine girişilerek yeni alfabenin halka öğretilmesi amacıyla “Millet Mektepleri” adı verilen halk dershaneleri açılmıştır.

2.6. Din ve Mezheplere Göre Nüfus

Tarih boyunca birçok dinden ve mezhepten insanın bir arada yaşadığı Anadolu, bilhassa Osmanlı hâkimiyeti altında geniş bir hoşgörü ortamına kavuşmuştur. Bu ortam içerisinde gayrimüslim azınlık da herhangi bir baskıya maruz kalmadan Müslümanlarla birlikte asırlarca huzur içinde yaşamıştır. Fakat emperyalist Batılı devletlerin Osmanlı'nın parçalanmasına yol açacak milliyetçi düşünce ve eylemleri desteklemesiyle bu huzur ortamı bozulmuştur. Hatta gayrimüslim azınlıklar, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklâl Harbi yıllarında da bu devletlerle işbirliği yapmaya devam etmişlerdir. Bu nedenle İstiklâl Harbi'nin başarıya ulaşmasından sonra Anadolu'yu terk etmek zorunda kalmışlardır. Bununla birlikte İstiklâl Harbi sonrasında imzalanan Lozan Antlaşması ile Anadolu'da yaşamaya devam eden gayrimüslim azınlığın her türlü hakkı güvence altına alınmıştır. Fakat ülkedeki gayrimüslim nüfusu tam olarak bilinmediğinden 1927 nüfus sayımı esnasında bireylerin din ve mezheplerine dair bilgiye de yer verilmek suretiyle bunların sayısı tespit edilmek istenmiştir. Buna göre Cebelibereket vilâyetinin 1927 yılı nüfusunun din ve mezhep esaslı dağılımı şu şekilde olmuştur:

Nüfusun Din ve Mezheplere Göre Dağılımı

	İslam	Katolik	Protestan	Ortodoks	Hıristiyan	Musevi	Dinsiz/ Dini Meçhul
Erkek	55.429	23	4	6	3	1	1

Kadın	55.218	8	-----	-----	1	-----	-----
Toplam	107.647	31	4	6	4	1	1

(Kaynak: BİUM, 1927 Umumî Nüfus Tahriri, C.I, s.LI)

Tabloya göre vilâyet genelinde 107.647 Müslüman, 46 gayrimüslim, 1 de dinsiz veya dini meçhul kişi bulunmaktadır. 1927 yılında vilâyet sınırlarında yer alan kazaların 1914 yılı nüfusuna bakıldığında 11.837 Ermeni, 1.082 Protestan, 398 Rum, 178 Marunî, 25 Ermeni Katolik, 16 Latin, 8 Rum Katolik, 6 Yahudi, 3 Süryani ile 3 Keldani olmak üzere 13.556 gayrimüslimin yaşadığı görülmektedir (Karpas, 2003: 210-211). Ancak bu sayı, bilhassa Birinci Dünya Savaşı ile İstiklâl Harbi yıllarında işgalcilerle işbirliği yapan Ermeniler ile Rumların Anadolu topraklarını terk etmesiyle 1927 yılında 46'ya düşmüştür.

2.7. Bedeni Sakatlıklara Göre Nüfus

Nüfusun iktisadi açıdan verimliliğini gösteren en önemli hususlardan birisi de bedeni sağlık durumudur. Bu veri, aynı zamanda çalışma potansiyeline ve üretkenliğe sahip birey sayısını da işaret etmektedir. 1927 yılı nüfus sayımında nüfusun bu özelliği de tespit edilmiştir. Buna göre Cebelibereket nüfusunun bedeni sağlık durumu şu şekilde olmuştur:

Nüfusun Sakatlıklara Göre Dağılımı

	Maluliyetsiz	Kör	Sağır- Dilsiz	Topal	Çolak	Kanbur	Sair Maluliyetler
Erkek	54.078	196	88	359	245	19	482
Kadın	51.744	132	39	122	33	8	149
Toplam	105.822	328	127	481	278	27	631

(Kaynak: BİUM, 1927 Umumî Nüfus Tahriri, C.I, s.LI)

Tabloya göre 1927 yılında Cebelibereket vilâyetinde çeşitli bedeni sakatlıklara sahip 1.872 kişi yaşamaktadır. Bunlar içerisinde ise bilhassa topal, kör ve çolak olanların fazlalığı dikkat çekmektedir. Cinsiyet olarak bakıldığında ise erkeklerin oranının kadınlara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Ancak kısa sürede Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklâl Harbi gibi çok ciddi savaşlar geçirmiş olan bir milletin erkeklerinin bu savaşlara iştirak ettiği düşünüldüğünde bedeni sakatlıklarla ilgili bu verinin normal olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra tabloda, vilâyet genelindeki sakat insanların yaklaşık olarak üçte birine tekabül eden ancak sakatlıklarının mahiyeti bilinmeyen sair maluliyetler kategorisinde de ciddi bir kitle yer almaktadır. Fakat bunların sakatlıklarının mahiyeti bilinmediği için sakatlıklarının kaynağı hakkında bir şey söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte sakat insanların vilâyet nüfusuna oranına bakıldığında ciddi bir yüzdeye tekabül ettiği aşikârdır.

2.8. Ana Dile Göre Nüfus

1927 nüfus sayımında nüfusun tespit edilen özelliklerinden birisi de ana dil'dir. Bu veri, bilhassa bir şehirde veya bölgede yaşayan hâkim unsurun varlığını ortaya koyması bakımından büyük önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra kullanılan diller Osmanlı'nın çok kültürlü yapısının devamı niteliğinde olup farklılıklara karşı gösterilen hoşgörünün de önemli bir göstergesi olmuştur. Bu doğrultuda 1927 yılı nüfus sayımına göre Cebelibereket nüfusunun ana dil itibarıyla dağılımı şu şekilde tespit olunmuştur:

Nüfusun Ana Dile Göre Dağılımı

Diller	Erkek	Kadın	Toplam	Diller	Erkek	Kadın	Toplam
Türkçe	49.746	47.430	97.176	İtalyanca	16	1	17
Kürtçe	3.743	3.468	7.211	Bulgarca	14	-----	14
Arapça	724	523	1.247	Acemce	7	-----	7
Rumca	460	181	641	Fransızca	2	2	4
Çerkezce	265	234	499	Yahudice	1	-----	1
Arnavutça	211	178	389	Sair Diller	249	177	426
Tatarca	29	33	62	-----	-----	-----	-----

(Kaynak: BİUM, 1927 Umumi Nüfus Tahriri, C.I, s.LXV)

Tabloya göre nüfusun yaklaşık olarak % 92'sinin ana dili Türkçedir. Türkçeyi Kürtçe ve Arapça takip etmektedir. Kürtler Anadolu'nun her tarafında yaşadıkları için Kürtçenin kullanılan en yaygın ikinci lisan olması normal bir sonuç olarak görülebilir. Arapça konuşan kitlenin varlığı ise büyük ölçüde bölgenin Arap coğrafyasına yakınlığının yanı sıra bölgede yaşayan ve ana dili Arapça olan Nusayriilerden kaynaklanmıştır. Bununla birlikte asıl dikkat çeken husus 677 kişinin ana dilini Rumca, İtalyanca, Fransızca, Bulgarca ve Yahudice olarak beyan etmesidir. Bu durumu ilginç kılan ise nüfusun dini olarak dağılımında vilâyet genelinde 46 gayrimüslim nüfusun yaşadığının tespit edilmiş olmasıdır. Bu durum, eğer yanlış beyanda bulunulmamışsa vilâyet genelinde ihtida etmiş belli bir kitlenin varlığını işaret etmektedir.

2.9. Doğum Yeri İtibariyle Nüfus

1927 nüfus sayımında bireylerin doğum yerleri de tespit edilmiştir. Bu çerçevede nüfus, Türkiye'de ve yabancı ülkelerde doğanlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Ancak Türkiye doğumluların doğdukları yerlere dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Bu nedenle vilâyete iç göç var mı, varsa ne kadar? gibi sorulara cevap vermek mümkün değildir. Buna karşın yabancı ülke doğumlular hakkında bilgi verildiği için bu durumdaki kişilerin bazılarının vilâyete geliş zamanı ve sebepleriyle ilgili fikir sahibi olmak mümkündür. Buna göre Cebelibereket nüfusunun doğdukları ülkelere göre dağılımı şu şekilde olmuştur:

Nüfusun Doğum Yeri İtibariyle Dağılımı

Doğum Yeri	Erkek	Kadın	Toplam	Doğum Yeri	Erkek	Kadın	Toplam
Türkiye	53.080	50.056	103.136	Sair Afrika-Asya Memleketleri	11	8	19
Bulgaristan	909	933	1.842	İngiltere	5	7	12
Yunanistan	458	454	912	Sair Avrupa Memleketleri	7	-----	7
Rusya	478	414	892	Irak	5	1	6
Romanya	134	119	253	Afganistan	4	1	5
Sırbistan	106	115	221	Amerika	-----	4	4
Suriye	92	43	135	Macaristan	2	1	3
İran	72	10	82	Avusturya	2	-----	2
Mısır	49	25	74	Almanya	2	-----	2

İtalya	30	3	33	Arnavutluk	-----	1	1
Fransa	11	14	25	Meçhul	10	18	28

(Kaynak: BİUM, 1927 Umumi Nüfus Tahriri, C.I, s.XCIII)

Tabloya göre 1927 yılında Cebelibereket vilâyetinde 103.136 Türkiye doğumlu ile 4.558 yabancı ülke doğumlu kişi yaşamaktadır. Buna göre nüfusun yaklaşık olarak % 95.8'ini Türkiye, % 4.2'sini ise yabancı ülke doğumlular meydana getirmiştir. Vilâyet genelinde yaşayan yabancı ülke doğumlular içerisindeki en büyük kitleyi ise Bulgaristan, Yunanistan ve Rusya doğumlular oluşturmuştur. Bunların cinsiyet olarak dağılımına bakıldığında ise 2.387'sinin erkek, 2.171'inin de kadın olduğu görülmektedir. Bu yönüyle dengeli bir dağılım olduğu söylenebilir. Bu veriye göre vilâyetin aynı zamanda önemli bir göçmen iskân bölgesi olduğu da iddia edilebilir. Fakat bu söylem, vilâyetin genelinden ziyade Ceyhan için daha geçerli olan bir ifadedir. Çünkü Ceyhan, sahip olduğu topraklarının yanı sıra Ceyhan nehrinden dolayı Osmanlı'nın son döneminden 1960'lı yıllara kadar yoğun şekilde göçmenlerin iskân edildiği bir yerleşim yeri olmuştur (Çanak, 2014: 235-253; 2015: 60-72).

3. SONUÇ

Cumhuriyet döneminin ilk genel nüfus sayımı 28 Ekim 1927 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu sayımda Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal eden insan varlığı ve özellikleri tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar Cumhuriyet'in dayandığı insan gücünün niteliğini göstermesi ve yapılan inkılaplara yön vermesi bakımından büyük önem taşımıştır.

Sayım sonuçlarına göre Cebelibereket vilâyeti nüfusunun ekseriyetini erkeklerin oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan vilâyet, ülke geneline göre farklılık göstermiştir. Vilâyetin en fazla nüfusa sahip kazası Ceyhan, en az nüfusa sahip kazası ise Bahçe'dir. Bu veri ışığında nüfusun dağılımında arazi yapısının önemli bir etken olduğu söylenebilir. Genel olarak bakıldığında ise vilâyetin nüfus yoğunluğunun Türkiye ortalamasının bir miktar altında olduğu belirlenmiştir.

Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı göz önüne alındığında İstiklâl Harbi'nden sonra dünyaya gelmiş olan önemli bir insan varlığının olduğu görülmektedir. Bu nedenle vilâyetin genç ve dinamik bir nüfusa sahip olduğu söylenebilir. Buna bağlı olarak da nüfusun ekseriyetini bekârlar oluşturmuştur. Bunun yanı sıra vilâyet genelinde büyük ölçüde savaşlardan kaynaklandığı tahmin olunan ciddi bir dul nüfus söz konusudur. Sayım sonucuna göre de bu nitelikte 951 erkek ile 5.666 kadın tespit edilmiştir. Savaşın bir diğer olumsuz etkisi ise sakat insan sayısında görülmüştür. Bu bağlamda vilâyet genelinde ekseriyeti erkek olan kör, topal ve çolak 1.872 kişi tespit edilmiştir.

Sayım sonucu vilâyetin iktisadi yapısıyla alakalı bilgiler de içermektedir. Buna göre Cebelibereket'te genel itibarıyla tarıma dayalı bir iktisadi yapı vardır. Nitekim çalışan nüfusun yaklaşık olarak % 79'unun hayatını tarımsal faaliyetlerle idame ettirmesi de bunu doğrulamaktadır. Bu oran, çalışan erkeklerde % 78, kadınlarda ise % 87 civarındadır. Bunların yanı sıra vilâyet genelinde çalışmayan veya mesleksiz olduğu belirtilen ciddi bir kitle vardır ki nüfusun yaş grubuna göre dağılımı dikkate alındığında bunların ekseriyetinin çocuk olduğu anlaşılmaktadır.

Vilâyetin okur-yazar oranı ise iktisadi ve sosyal yapının da etkisiyle oldukça düşük bir seviyededir. Fakat bu özellik Cebelibereket'e özgü olmayıp o dönem için ülkenin geneli için geçerli olan bir durumdur.

Vilâyetteki gayrimüslim nüfusa bakıldığında 1914 yılında 13.556 olan gayrimüslim nüfusunun 1927 yılında 46'ya düştüğü tespit edilmiştir. Gayrimüslim nüfusun göstermiş olduğu düşüşte ise büyük ölçüde Birinci Dünya Savaşı ile İstiklâl Harbi sırasındaki faaliyetlerinden dolayı Ermeniler ile Rumların Anadolu'yu terk etmesi etkili olmuştur.

Nüfusun ana dil olarak dağılımına bakıldığında ise % 92'sinin Türkçeyi ana dili olarak beyan ettiği görülmektedir. Türkçeyi ise Kürtçe ile bölgenin coğrafi konumunun da etkisiyle Arapça takip etmiştir. Ancak asıl dikkat çeken husus 677 kişinin ana dilini Rumca, İtalyanca, Fransızca, Bulgarca ve Yahudice olarak beyan etmesine karşın vilâyet genelinde 46 gayrimüslimin yaşadığının tespit edilmiş olmasıdır.

Doğum yeri itibariyle bakıldığında ise nüfusun 103.136'sını Türkiye doğumlular, 4.558'ini ise yabancı ülke doğumlular oluşturmuştur. Yabancı ülke doğumluların ise 3.899'unu, bir başka ifadeyle % 85.5'ini Bulgaristan, Yunanistan, Rusya ve Romanya doğumlular meydana getirmiştir.

Genel olarak bakıldığında ise 1927 nüfus sayımı sonuçlarına göre Cebelibereket vilâyetinin iktisadi ve sosyal açıdan ülkenin geri kalan kısımlarından ciddi bir fark göstermediği söylenebilir.

4. KAYNAKÇA

RESMÎ YAYINLAR

BİUM, (1929). *1927 Umumî Nüfus Tahriri*. Cilt:I. İstanbul: Hüsniyat Matbaası.

Resmî Gazete, 1926, 1933, 1996.

TBMMZC, 4. Devre, 2. İctima, Cilt:15.

KİTAPLAR VE MAKALELER

Ahmet Şerif, (1999). *Anadolu'da Tanin*, (Haz. H. M. Börekçi). Cilt:I., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.

Akyüz, Y. (1999). *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıcından 1999'a)*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Arık, B.T. (1943). *Oniki Asırlık Türk Yurdu Adana Fethinin Destanı*: İstanbul.

Baykara, T. (1988). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdari Taksimatı*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını.

Bayraktar, H. (2008). "Kırım Savaşı Sonrası Adana Eyaleti'ne Yapılan Nogay Göçü ve İskânları (1859-1861)". *Bilig*, Sayı:45, s.45-72.

- Çanak, E. (2014). “Bulgaristan’dan Seyhan’a Türk Göçü (1950-1951)”. *Turkish Studies*, Sayı:9/4, s.235-253.
- ..... (2015). “Romanya Türklerinin Seyhan’a İskânı (1936)”. *Asia Minor Studies*. Sayı:5, s.60-72.
- Darkot, B. (1965). “Adana”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt:I, İstanbul.
- Kanat, C. (2000). “Memlûkler ve Çukurova”, *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana Köprü Baş*, (Haz. Erman Artun-M. Sabri Koz). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s.92-107.
- Kara, H. (1989). “Cumhuriyete Kadar Çukurova Nüfusu”. *Coğrafya Araştırmaları*. Sayı:1, s.115-121.
- Karaboran, H. H. (1995). “Osmaniye’nin Kuruluş ve Gelişmesi”. *Tarih İçinde Bütün Yönleriyle I. Osmaniye Sempozyumu*. Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi. s.614-673.
- Karpat, K. H. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikler*. (Çev. Bahar Tırnakçı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kurt, Y. (1995). “Eski Osmaniye (Kınık Kasabası)”. *Tarih İçinde Bütün Yönleriyle I. Osmaniye Sempozyumu*. Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi. s.5-18.
- Saydam, A. (1997). *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Sümer, F. (1987). “XIX. Yüzyılda Çukurova’da İçtimai Hayat”. *Türk Dünyası Araştırmaları*. Sayı:48, s.9-12.
- Tamer, A.-Bozboyoğlu, A.Ç. (2004). “1927 Nüfus Sayımının Türkiye’de Ulus Devlet İnşasındaki Yeri: Basında Yansımalar”. *Nüfusbilim Dergisi*. s.73-88.
- Tuğlacı, P. (1985). *Osmanlı Şehirleri*. İstanbul: Milliyet Yayınları
- Uluğ, B. (1948). *Tarih Boyunca Çukurova*, Cilt:I. Mersin.
- Yılmaz, H.M. (1941-1942). “Adana Coğrafyası Üzerine Bir Deneme”, *Görüşler*. Sayı:40-41, s.50-53.